

Péter Róbert

HERMETIZMUS, EXALTATIO ÉS SZABADKŐMŰVESSÉG¹

Hermetism, exaltatio and free masonry

The purpose of this paper is twofold. One goal is to investigate how the hermetic tradition of the 17th-century Scottish-English lodges lived on in the ritual practice of English freemasonry in the age of Enlightenment. Accordingly, it highlights some parallels and dissimilarities between the hermetic and masonic traditions. A second objective is to examine whether the doctrine of exaltatio – referring to the programme of deification recognized by György E. Szőnyi in the writings of hermeticists such as Pico della Mirandola – can be traced in masonic rites of passages. The findings partially rely on the analysis of some hitherto overlooked 18th-century masonic ceremonies, including the earliest known ritual of the Royal Arch.

1996-ban Michael Baigentnek a hermetikus tradíció szabadkőművességre gyakorolt hatását elemző előadása után heves vita bontakozott ki a világ legősibb, maszonéria történetét kutató páholyában (Quatuor Coronati Lodge no. 2076, London). Az egyik „testvér” például a következő megjegyzést fűzte az előadáshoz: „nincs semmi bizonyíték de még implikáció sem arra, hogy mi szabadkőművesek birtokában lennénk olyan titkoknak..., amelyek kapcsolatba hozhatók a hermetikus filozófiával, a Kabbalával vagy más hasonló misztikus iskolával.”² A hozzászóló valószínűleg nem ismerte Frances Yates és David Stevenson idevonatkozó munkáit, amelyek eltérő következtetésekre jutnak.³

Dolgozatom első felében a tágabb értelemben vett hermetizmus maszonériára gyakorolt hatását szeretném megvizsgálni. A második részben pedig arra keresem

¹ Köszönettel tartozom Szőnyi György Endrének és Szentpéteri Mártonnak, akik hasznos kommentárokat fűztek a dolgozathoz.

² Michael Baigent, “Freemasonry, Hermetic Thought and the Royal Society of London” *Ars Quatuor Coronatorum* (a következőkben: *AQC*) 109 (1996): 173–175.

³ Frances Amelia Yates, *The Rosicrucian Enlightenment* (London: Ark, 1986 [1972]). David Stevenson, *The Origins of Freemasonry: Scotland's Century 1590–1710* (Cambridge: Cambridge U. P., 1988). Lásd még Florian Maurice, “Die Mysterien der Aufklärung. Esoterische Traditionen in der Freimaurerei?” in Monika Neugebauer-Wölk és Holger Zaunstöck szerk., *Aufklärung und Esoterik* (Hamburg: Felix Meiner, 1999), 274–287. Az utóbbi tanulmányt természetesen a Baigent érveit kritizáló páholytag még nem ismerhette.

a választ, hogy a Szőnyi György Endre által a hermetikus iratokban kimutatott *exaltatio*⁴ megjelenik-e a szabadkőműves gyakorlatban.⁵

Először nézzük, hogy az eddigi tudományos kutatások milyen eredményre jutottak a hermetikus tradíció és a szabadkőművesség közötti kapcsolat elemzése közben.

Frances Yates *The Rosicrucian Enlightenment* című munkájában úgy érvel, hogy a 17. század nagy matematikusai és természettudományos gondolkodói érdeklődtek a Reneszánszban gyökerező ezoterikus tanok iránt, amelyek tovább éltek a különböző titkos társaságokban, különösen a szabadkőművességben.⁶ Ezt többek között azzal igazolja, hogy a hermetikus és rózsakeresztes tanok lenyűgözték Elias Ashmole-t és Sir Robert Morayt, az első ismert modern szabadkőműveseket, akik egyben a Royal Society alapító tagjai is voltak. A későbbi kutatás kimutatta, hogy Yates helytelenül keresett szabadkőműves misztikusokat a rózsakeresztes iratok szerzői között.⁷ Megvizsgálva a középkori és a modernkori szabadkőműves alkotmányokat. Yates felhívta a figyelmet néhány párhuzamra a maszonikus mitológia és a hermetizmus között. Továbbá, jelentős részben az ő eredményeire építve, David Stevenson, *The Origins of Freemasonry* című munkájában a következőket írja: „éppen az első skót páholyok létrejöttének idején, amelyekben már titkos rituálékat is bemutattak..., söpört végig Európán a nagy ezoterikus-hermetikus áramlat.

⁴ Szőnyi György E., *Magical Exaltation Through Powerful Signs. The Ideology and Iconography of John Dee's Occultism* (New York: State University of New York Press, 2004). Idem., *Gli angeli di John Dee* (Roma: Tre Editori, 2004); Idem., „Exaltatio” és hatalom. Keresztény mágia és okkult szimbolizmus egy angol mágus műveiben (Szeged: JATEPress, 1998).

⁵ Mindkét kérdésről az itteninél átfogóbb elemzést nyújtok az alábbi tanulmányokban, melyek bizonyos részeredményeit dolgozat igyekszik finomítani: Péter Róbert, “The Influence of Hermeticism on English Freemasonry?” in Tamás Bényei, Donald E. Morse, Péter Szaifkó and Zsolt Virágos szerk. *HUSSE Papers 2003 (Literature and Culture): Proceedings of the 6th Biennial Conference of the Hungarian Society for the Study of English* (Debrecen, 2004), 92–100. Idem., “Unio Mystica in the Dramatic Revelation of Masonic Secrecy?” in Kathleen E. Dubs szerk. *Now You See It, Now You Don't: Hiding and Revealing In Text And Performance* (Piliscsaba: Péter Pázinány Catholic University, 2006), 166–178.

⁶ F. Yates, *The Rosicrucian Enlightenment...*, 219.

⁷ Ibid., 259. A Yates kritikáról és az idevonatkozó újabb eredményekről lásd pl. Brian Vickers, “Frances Yates and the Writing of History” *The Journal of Modern History* 51.2 (1979): 287–316. C. Webster, “The Rosicrucian Enlightenment” [recenzió] *English Historical Review* 89 no. 351 (1974): 434–435. John Matthews és Ralph White, *The Rosicrucian Enlightenment Revisited* (Hudson, NY: Lindisfarne Books, 1999). Helmut Reinalter, *Aufklärung und Geheimgesellschaften: Freimaurer, Illuminaten und Rosenkreuzer: Ideologie, Struktur und Wirkung: Internationale Tagung 22–23 Mai 1992 an der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck* (Bayreuth: Selbstverlag der Freimaurerischen Forschungsgesellschaft, 1992). Claude Gilquin, *Hermétisme et Rose-Croix: Fama Fraternitatis, Confessio Fraternitatis* (Paris: L'Harmattan, 1998). A. C. F. Jackson, “Rosicrucianism and its effect on Craft Masonry” *AQC* 97 (1984): 115–150. Tobias Churton, *The Golden Builders: Alchemists, Rosicrucians, and the First Freemasons* (Boston, MA: Weiser Books, 2005).

Így minden bizonnyal kell lennie valamilyen kapcsolatnak közöttük.”⁸ Az őket követő tudós generáció viszont megfélekedezett annak vizsgálatáról, hogy a hermetikus tradíció eltűnt-e vagy valóban tovább élt a 18. századi angol szabadkőműves gyakorlatban.⁹

A kérdésfelvetés azért is jogos, mivel ismert, hogy a 18. század végi német és francia szabadkőműves rituálék (pl. Cagliostro egyiptomi rítusa) bővelkednek a hermetikus elemekben.¹⁰ Ennek alapján logikusan feltételezhetjük, hogy a hermetikus tradíció tovább élt a kontinentális rituálék elődjeiben is, azaz az angol maszonikus szertartásokban. Más szóval, lehetséges, hogy a felvilágosodás korabeli angol rituálékot tekinthetjük a hiányzó láncszemeknek, amelyek összekapcsolják a 17. századi skót páholyokban megélt hermetizmust a 18. század végi francia és német ceremóniák hermetikus elemeivel.¹¹ De ezt a hipotézist ezidáig senki sem igazolta. Természetesen ezen kérdés tüzetes vizsgálata meghaladja e dolgozat kereteit.

Előljáróban röviden szólnunk kell a maszonikus rítusok kialakulásának történetéről és felépítéséről. A korai beavatásokról szóló utalásokból kitűnik, hogy az iniciáció egy fix rituálé szerint zajlott a páholyokban. Ami a kéziratokat illeti, a szertartásokra vonatkozóan csak töredékes utalásokat ismerünk 1696 előtt. Továbbá a ceremóniák szerzői szintén az ismeretlenség homályába burkolóztak. Az 1720-as évek előtt a rituálék csupán két fokozatból álltak, a hármast csak ezután kezdett kibontakozni. E struktúrában az egyes fokok elnevezései a következők: inas (*entered apprentice*), legény (*fellowcraft*), mester (*master mason*). Az 1730-as évektől kezdődően bizonyos körökben a későbbiekben „magas” fokú rituáléknak nevezett szertartásokkal [pl. az ún. „Királyi Boltív” (*Royal Arch*)] egészítették ki a hármast rendszert.¹²

⁸ D. Stevenson, *The Origins of Freemasonry...*, 85.

⁹ A Yates-vonalat követő Marsha Keith Schuchard *Restoring the Temple of Vision: Cabalistic Freemasonry and Stuart Culture* (Leiden: Brill, 2002) című erősen kritizált munkájában szinte kizárólag a 17. századra koncentrált. A könyv egyik recenziója alapjaiban kritizálja Schuchard téziseit. Andrew Prescott, „Stuart Freemasonry: Restoring the Temple of Vision?” *Aries* 4.2 (2004): 171–83. Lásd még Schuchard Prescott recenziójára adott válaszát („Response to Prescott’s Review”) ugyanebben a kötetben (184–202 o.).

¹⁰ Lásd René Le Forestier, *La franc-maçonnerie templière et occultiste aux XVIIIe et XIXe siècles* (Paris: Aubier-Montaigne, 1970). Edmond Mazet, „Freemasonry and Esotericism” in Antonie Faivre & Jacob Needleman, *Modern Esoteric Spirituality* (New York: Crossroad, 1992), 268.

¹¹ A francia szabadkőműves hermetikus aspektusairól „Hermétisme chrétien et iconographie maçonnique au XVIIIe siècle” címmel kiváló előadást tartott Jean-Marie Mercier a 12. International Society for Eighteenth-Century Studies Kongresszusán (Montpellier, 2007 július 8–15).

¹² A rituálék kialakulásáról lásd Jan Snoek dolgozatomban is citált tanulmányait.

Az első általános párhuzam, amely a hermetikus szövegekben és a maszonikus rituálékban is megfigyelhető: mindkettőben káté formájában fogalmazódik meg a tanítás.¹³ Ami a szövegek tartalmát illeti, mind a hermetisták, mind a szabadkőművesek egy ősi elveszett tudást kerestek. Az „elveszett szó” (néha Isten titkos neve) keresése és megtalálása központi motívum a harmadik (mester) és egyéb „magas” fokozatokban. Isten nevének keresése megjelenik Giovanni Pico della Mirandola műveiben is: számára a teremtés szavának keresése azonos volt Isten nevének keresésével.¹⁴ A Királyi Boltív rituálé, amely a Mester fokozat folytatásának tekinthető, jól illusztrálja ezt.¹⁵ A rituális dráma során az *exaltatio*ra váró páholytag feladata az „elveszett szó” felkutatása.¹⁶ Miközben a jelölt szimbolikusan és egy templom oszlopmaradványai között, a Nap óriási fényességgel megvilágít egy boltívet, amely mögött a jelölt egy piederstálon megpillantja a titkos szót – ezt az építők rejtették el a profánok elől a templom felépülése után. Ez a szó pedig nem más, mint *Jabbulon*, mely három különböző nyelvű istenség (Jahve, Bál, és Ozirisz) nevének összeolvasztásából keletkezett.¹⁷ Ez a szinkretista „szent” név szintén nem áll távol a reneszánsz hermetikus tradíciójától. Pico szerint például az új teológiának a régi nagy vallási tradíciók ötvözetének kell lennie.

Ebben a történetben megfigyelhetünk a hermetizmusra vonatkozó további szimbolikus allúziókat, amelyek más rituálékban is gyakorta megjelennek. A reneszánsz neoplatonikus ikonográfiában a Napból kiáradó sugarak – amelyek az isteni emanációra utalnak – világították meg a kereső hermetistákat. Az ilyesfajta Nap-ábrázolás elterjedt volt a 17. századi alkímisták között is.¹⁸ Baigent rámutat

¹³ A hermetikus iratokban a tanító Hermész Triszimegisztosz, a szabadkőműves rituálékban pedig a beavatás után hallhatja a megvilágosodott testvér a fokozat tanítását katekizmus formájában.

¹⁴ Pico a hermetikus mágia és a kabbala összehasonlítása során kimutatta, hogy Mózes és Hermész Triszimegisztosz szerint is a világ teremtése szavak által történt. A firenzei neoplatonizmus és a hermetika kapcsolatáról l. Szőnyi Gy. E., „*Exaltatio*” és *batalom...*”, 123–145.

¹⁵ A fenti összegzés az első ismert angol nyelvű Királyi Boltív kézirat (1780-as évek) faksimile kiadására támaszkodik: J. R. Clarke szerk., *Early Sheffield Ritual of the Royal Arch and the Knights Templar* (Menston: Scholar, 1971) fol. 12–13.

¹⁶ A sheffieldi Királyi Boltív rituálé felütése is erre utal: “Form of ex.[altation].” J. R. Clarke szerk., *Early Sheffield Ritual of the Royal Arch...* fol. 1.

¹⁷ Az erős anglikán kritika miatt 1989-ben az angol szabadkőművesek a titkos szót lecserélték a zsidó tetragrammatonra (JHVH).

¹⁸ Gondolhatunk itt például Robert Fludd *Philosophia Sacra* (1626) c. művére. Ami a 18. századi maszonikus vonatkozásokat illeti, említhetjük az első és második fokozat szőnyegeit avagy tápiszait (*tracing board*) és a Királyi Boltív ábrázolásokat. Pl. Bernard Edward Jones, *Freemason's Book of the Royal Arch* (London: G. G. Harrap, 1957), 177.

arra, hogy a két összekapcsolt háromszög – hat csúcsú „csillag” vagy hexagram –, a hermetisták által is használt szimbólum, milyen fontos volt a Királyi Boltív rituáléhoz kapcsolódó ékszerek készítőinek.¹⁹ A hermetikus körökben a hexagram a mikro- és makrokozmosz dinamikus összekapcsolódását jelképezte: a mennyországot jelölő háromszög lefelé, az embert szimbolizáló pedig fölfelé irányul.²⁰ Baigent észrevételét az is alátámaszthatja, hogy a korai Királyi Boltív rituálékban a hexagram a víz és tűz, az ima és megbocsátás, a könyörgés és áldás szimbólumaként jelenik meg, mely ellenpárok az alkímiában jól ismertek.

A Királyi Boltív rituálé 1766-ból származó mottójának („Si talia jungere possis: sit tibi scire satis”²¹) szintén lehetnek hermetikus előzményei. A mottó ugyanis majdnem azonos a valószínűleg Johann Daniel Mylius tollából származó latin vers (Frankfurt, 1625) egyik sorával: „Talia si jungis: sit tibi scire satis.” A vers pedig Hermész Triszmegisztosz Smaragd Táblájának a kivonata.²²

A lángoló háromszögben található tetragrammaton a következő hermetikus-szabdkörműves szimbólum, amelyről szólnunk kell. A 15. század végétől kezdődően a különböző ábrázolásokon megfigyelhető, hogy a Szentháromságot jelképező szabályos háromszögbe belekerül a héber tetragrammaton.²³ A háromszögből kiáradó sugarak arra utalnak, hogy minden élet a szentháromságos egy Istenből ered. A zsidó tetragrammatonnak a „szent” háromszögbe való beemelése egy radikális lépés volt a reneszánsz korabeli gondolkodók részéről: ezzel azon elképzelésüket kívánták kifejezésre juttatni, miszerint a keresztény és zsidó vallás kom-

¹⁹ Az első ismert – hexalfát is megörökítő – Királyi Boltív ékszer (1766) Dr. John Rouby birtokát képezte. Az erről készült fotókat lásd B. E. Jones, *Freemason's Book of the Royal Arch...*, 80 vagy Roy Wells, *Royal Arch Matters* (London: Lewis Masonic, 1984), 27. A szimbólum részletesebb elemzéséről pedig lásd B. E. Jones, *Freemasons Book of the Royal Arch...*, 240–244. Lionel Vibert, “The Interlaced Triangle of the Royal Arch” *AQC* 80 (1967): 328–330.

²⁰ L. M. Maier, *Viatorium* (Oppenheim, 1618) vagy D. A. Freher, *The Works of J. Böhme* 1764-es kiadását, amelyet William Law szabdkörműves misztikus író szerkesztett.

²¹ A mottó egy lehetséges fordítása: “Ha ilyen dolgokhoz akarsz csatlakozni, legyen elég (ennyit) tudnod.”

²² Vö. A. J. Owen, “The Motto of The Royal Arch *Si Talia Jungere Possis: Sit Tibi Scire Satis* and the Explanation of the Jewel” *AQC* 105 (1992): 155–160.

²³ F. Yates a *Rosicrucian Enlightenment* című munkájában megjegyzi, hogy a napgyűrűben lévő tetragrammaton az egyik olyan embléma, mely állandóan visszatér a kontinentális Astrea-kultuszban 1600 körül. F. Yates, *The Rosicrucian Enlightenment...*, 57, 74. Lásd még F. Yates. *Astrea. The Imperial Theme in the Sixteenth Century* (London: Routledge, 1975).

binációja lehetséges.²⁴ Ebből a törekvésből született a krisztianizált Kabbala.²⁵ Ami a szabadkőműves párhuzamot illeti, az 1760-as évek elején Franciaországban létrehozott – és egy-két évtizeden belül Angliában is elterjedt – rózsakeresztes fokozat ikonográfiájában fontos szerepet töltött be ez a szinkretista szimbólum.²⁶ A Királyi Boltív rituáléhoz hasonlóan, a rózsakeresztes fokozat is az elveszett szó keresésére épül. E szertartás során fény derül arra, hogy az elveszett szó kutatása nem más mint Krisztus keresése (vö. Jn 1), a szó megtalálása pedig a feltámadott Jézus felismerésével kapcsolódik szorosán össze.

A fenti összehasonlítás alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy bár nem egyértelmű a direkt „kölcsonzés” vagy konkrét hatás, a hermetikus tradíció valószínűleg gyakorolt valamilyen befolyást a szabadkőműves képzeletre, gyakorlatra és ideológiára. A fenti példák is mutatják, hogy – a 18. század végi bizonyos francia „magas” fokozatú rituálékkal ellentétben – a korabeli angol szabadkőművességben felbukkanó hermetikus utalások alapvetően nem a mágiával vagy alkímiával kapcsolatosak.

Bár felfedezhető néhány hasonlóság a hermetikus szövegek és az angol szabadkőműves gyakorlat között, mégsem kellene azt az elhamarkodott következtetést levonni, miszerint az angol szabadkőművesség egyszerűen a hermetikus tradíció megjelenési formája volt a felvilágosodás korában. Az alábbiakban szeretnék rámutatni egy alapvető eltérésre is.

A szimbólumok funkciója szempontjából például lényeges különbségre figyelhetünk fel a hermetikus gondolkodók és a szabadkőműves rituálék célközönsége

²⁴ H. Khunrath *Amphitheatrum sapientiae aeternae* (1609) c. híres munkájában a cínlapon kívül számos helyen találkozhatunk ezzel a jelképpel. De a William Law által szerkesztett J. Böhme *Libri apologetici* (1621, 1764) vagy a szintén általa editált R. Fludd *Philosophia Sacra* c. művében is találunk erre bőveges utalást. Természetesen nem kizárt, hogy az említett szimbólum jóval korábbi művekben is megjelent. Felmerül továbbá a kérdés, hogy a maszonikus szimbólumoknak van-e esetleg köze azokhoz a késő 17. századi illusztrált kiadásokhoz, amelyeket protestáns pietisták készítettek – elsősorban Böhme műveihez.

²⁵ A „keresztény” kabbaláról lásd Joseph Leon Blau, *The Christian Interpretation of the Cabala in the Renaissance* (Washington: Kennikat, 1944). Gershom Gerhard Scholem, *Kabbalistes Chrétiens, Cahiers de l'Hermétisme* (Paris: A. Michel, 1979). Moshe Idel, *Kabbalah: New Perspectives* (New Haven: Yale University Press, 1988). Robert Wang, *The Rape of Jewish Mysticism by Christian Theologians: How the Modern Occult Movement Grew out of Renaissance Attempts to Convert the Jews* (Columbia, Md. Marcus Aurelius Press, 2001). Wilhelm Schmidt-Biggemann, *Christliche Kabbala* (Ostfildern: Thorbecke, 2003). Ernst Benz, *Christian Kabbalah: Neglected Child of Theology* (St. Paul, MN: Grailstone Press, 2004).

²⁶ Lángoló háromszögben lévő tetragrammatont láthatunk egy 18. századi rózsakeresztes kötényen a következő kurrens szabadkőműves folyóiratban: *Freemasonry Today* 17 (2001): 27. A szimbólum magyarázatáról lásd még R. Wells, *Some Royal Arch Terms...*, 64–72 és B. E. Jones, *Freemason's Book of the Royal Arch...*, 151–155.

között. Előbbiek úgy vélték, hogy a szimbólumokon való meditáció segíti az embert az istenséggel való kommunikációban, ezáltal megváltoztatja az egyént. Úgy tartották, hogy a szimbólumok önmagukban alkalmasak arra, hogy – bármiféle intellektuális vagy verbális kommunikáció nélkül – kieszközöljék ezeket a változásokat. Erre kiváló példa az említett tetragrammaton: zsidó kabbalisták azért meditéáltak a tetragrammaton fölött, hogy megtapasztalják Istent.²⁷ Ez azt is jelenti, hogy a hermetisták magányos keresők voltak és szimbolikus szövegeket szubjektívan és néha ötletszerűen értelmezték. A hermetikus szövegek, amelyeket az egyén pontosan meg nem jelölt módon használt, szabadon értelmezhetőek. Ezzel ellentétben a szabadkőműves rituálék célközönsége kezdetektől fogva egy csoport volt, mivel a maszonéria lényegileg közösségi tevékenység. Ebből logikusan következik, hogy az egyes szimbólumok jelentéstartománya közel sem lehet olyan tág, mint a hermetikus szövegek esetében. Erre a jelentésszűkítésre azért volt szükséges, hogy a különböző szimbólumok effektíven használhatóak legyenek a csoportos tanítások során. Ezt a rituálék szerzői is fokozatosan ismerhették fel, mivel a 18. század első évtizedeinek szűkszavú rituáléiban igen ritkán találunk magyarázatokat az egyes szimbólumokról. Viszont a maszonéria futótűzszerű terjedésével a ceremóniák szövege is egyre inkább részletezőbbé és így hosszabbá vált, tükrözve a neoklasszikus alkotások didaktív tónusát. A szimbólumok rituális magyarázatainak fokozatos bővüléséből természetesen még nem következik még az, hogy a maszonikus ceremóniákban a szimbólumok fix jelentéssel bírnának. A rituálék megértése feltételez egy – a 18. században jelentős részben a Bibliára épülő – jelképhagyomány és ezen belüli keresztutalások ismeretét, mivel a lehetséges értelmezési rétegekre a szöveg – a felvilágosodás korában még közismert – implicit referenciák segítségével utal.²⁸

A dolgozat második részében azt vizsgálom, hogy a hermetikus-neoplatonikus filozófiában gyökerező megistenülés-program megjelenik-e az angol szabadkőműves gyakorlatban. Először is elevenítsük fel, hogy Szőnyi miként határozza meg az *exaltatio* fogalmát. Az *exaltatio* doktrínája szerint az isteni tulajdonságokkal felruházott ember – bizonyos technikák segítségével – képes megistenült állapotba hozni önmagát. Ennek eléréséhez birtokolnia kell valamiféle hermetikus vagy okkult tudást, vagyis olyan titkos ismeretet, amelynek felismerése csak az erre érzé-

²⁷ Vö. M. Idel, *Kabbalah...*, 50–51.

²⁸ Vö. Jan Snoek, "De allusieve methode / The Allusive Method / La méthode allusive" *Acta Macionica* 9 (1999): 47–70.

keny kiválasztottaknak adatik meg. Paracelsus, Agrippa és Pico della Mirandola műveiben például az alázatos rajongás és az *elatio* (fölfuvalkodottság) legtöbbször dinamikus és szinkretikus egységben jelenik meg, amely egyrészt nagy intellektuális erő, de magában hordozza a válság magvait is. Az utóbbira hívták fel a figyelmet a hermetisták korabeli kritikusai (pl. Méric Casaubon) is, akik szerint a hübrisz jellemzi ezt a mindenre képes embert, aki Istennel egyenrangúnak képzei magát. Tehát negatív értelemben az *exaltatio* egy olyan állapotváltozást jelöl, melynek ellentéte az alázat, hiszen a lélek felemelkedése gyakran az emberi tökéletesség jutalmaként jelenik meg.²⁹

Jan Snoek szerint a Mester fokozat kiválóan tükrözi az iniciációk jól ismert mintajegyeit: „a beavatásra váró jelölt azonosul a főhőssel, akiről kiderül, hogy istenség, ergo, a jelölt azonosul az istenséggel.”³⁰ Az ilyen rituálék csúcspontja és lényege az Unio Mystica rituálé.³¹ Samuel Prichard 1730-as rituálé leleplezése erre kiváló példa. E fokozat főhőse Hiram Abif. Továbbá ez és számos korabeli rituálé az istenséget a „Univerzum Nagy Építőmestereként és Alkotójaként” jellemzi.³² A beavatásra váró jelölt tehát azonos Hiram Abiffal, aki megfeleltethető a Világegyetem Nagy Építőmesterével. Az utóbbi implicit identifikáció korántsem egyértelmű a mai szabadkőművesek számára, bár a tizennyolcadik században ez a megfeleltetés valószínűleg magától értetődő lehetett. Így ez további magyarázatra van szükség. Egyrészt a harmadik fokozatban Hiram Abifot Salamon Templomának építőmestereként (Master Mason) ismerjük meg. Másrészt a Biblia szerint Isten volt Salamon Templomának „tervezője.”³³ Ez az érv feltételezi, hogy a templom tervezője és kivitelező-művezető mestere egy és ugyanaz a személy.

Hiram isteni mivoltára más jelek is utalnak. Mivel nem árulja el a titkos mesterszót, a rituálé szerint Hiramot három építő legény meggyilkolja, majd elrejtik

²⁹ Szőnyi Gy. E., *Magical Exaltation...*, 34–37. Idem., „*Exaltatio*” és *batalom...*, 25–28.

³⁰ Ezen bekezdés Jan Snoek elemzésére támaszkodik, akinek a téma feldolgozásához nyújtott segítségéért köszönettel tartozom. Jan Snoek, „The Evolution of the Hiram Legend from Prichard's *Masonry Dissected* to the Emulation Ritual, in England and France” *ARLES* 1999 (Symboles et Mythes dans les mouvements initiatiques et ésotériques (XVIIe–XXe siècles): Filiations et emprunts), 59–92; Idem., „Retracing the lost secret of a master mason” *Acta Macionica* 4 (1994): 5–53

³¹ J. Snoek, „On the Creation of Masonic Degrees: A Method and its Fruits” in A. Faivre and W. J. Hanegraaff szerk. *Western Esotericism and the Science of Religions, Selected Papers presented at the 17th Congress of the International Association for the History of Religions, Mexico City 1995* (Leuven: Peeters, 1998), 151.

³² Samuel Prichard, *Masonry dissected: being a universal and genuine description of all its branches from the original to this present time..* (London: printed for J. Wilford, 1730), 21 (British Library).

³³ Vö. 1 Krón 28:11–13,19.

holttestét. Salamon király kérésére 15 építő elindul Hiram keresésére, majd a 15. napon a mohával és fűvel fedett sírt megtalálják. Ekkor a következő dialógus hangzik el: „Hol temették el Hiramot? A Sanctum Sanctorumban.”³⁴ Természetesen embert sosem temethettek a Szentek Szentjébe. Az ókori Közel-Keleten a templomok legbelső kamrája az istenség sírját szimbolizálta, melynek tisztelete jól ismert. A Hiram isteni mivoltára utaló másik érvert a szimbolikus halálból történő rituális feltámasztása szolgáltatja, amely az ún. ötös érintésben (*five points of fellowship*: „kéz a kezet, láb a lábat, arc az arcot, térd a térdet és kéz a hátat”³⁵) kulminálódik. A ceremónia során a felvilágosodás korának túlnyomórészt keresztény felekezetekhez tartozó szabadkőművesei valószínűleg Krisztus feltámasztására asszociáltak.³⁶ Továbbá egy másik Mester fokú rituálé szerint, mikor az Első és a Második felügyelők (*Junior and Senior Wardens*) külön-külön majd együtt is képtelenek feltámasztani Hiramot, akkor a páholy mestere ezt akképp magyarázza, hogy ezt hárman közösen kell megtenniük, mert csak így képesek ők bármit megvalósítani. Ez is burkolt utalás lehetett a Szentháromság egységének erejére. Az ilyesfajta megistenülés alapvető ismérve a hübrisz, amely természetesen elfogadhatatlan a tradicionális keresztény gyakorlatban.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy az *exaltatio* ezen fajtája megjelenik más szabadkőműves szertartások során is. Az úgynevezett rózsakeresztes fokozat során a jelölt azonosul a rituálé főhősével, a názáreti Jézussal, akiről kiderül, hogy Ő az Isten Fia.³⁷ A keresztény úrvacsorához kísértetiesen hasonlító, rendszerint Nagycsütörtökön előadott rituálé során a résztvevők megtörik a kenyeret és egy oltár körül

³⁴ S. Prichard, *Masonry dissected...*, 28.

³⁵ *Ibid.*, 27.

³⁶ Bár máig nem létezik hivatalos rituálé értelmezés, itt megjegyezhetjük, hogy számos népszerű modern szabadkőműves kommentár a Mester fokozatnak fontos teológiai jelentést tulajdonít. J. S. M. Ward az *exaltatio* doktrínájára is utal ezen fokozat magyarázata kapcsán: „Itt ismerhetjük meg a szabadkőművesség igazi célját. A maszonéria nem csupán egy allegóriákba burkolt és szimbólumokkal illusztrált erkölcsi rendszer, hanem egy nagyszerű kaland, az elveszett felkutatására irányuló keresés, a Misztikus Kutatás, a Lélek sóvárgása Isten megismerésére és a Vele való egység elérésére.” J. S. M. Ward, *The MM's Handbook* (London: A. Lewis, 1979), előszó. Vö. George Draffen, *The Making of a Mason* (London: A. Lewis, 1978), 136–137.

³⁷ A fentieket jelenleg ismert legkorábbi rózsakeresztes rituálé is jól tükrözi: *Chevalier de l'Aigle du Pélican de Rose-Croix de Saint André, ou le Parfait Maçon, c'est à dire: le Chevalier de l'Aigle Souverain de Rose-Croix de Strasbourg*, 1760 (GON 240.C.53, Kloss HS. XXVIII.40 (XXVIII–471)) (Grand Lodge Library of the Netherlands in the Hague).

isznak a kehelyből.³⁸ Továbbá az *exaltatio* kifejezés kulcsfontosságú a Királyi Boltív rituáléban is, ahol a beavatott testvéreket „exaltálnak” nevezik.

Ahogy láttuk, az *exaltatio* doktrínája a szöveg szintjén kimutatható egy-két maszonikus rituáléban. Annak ellenére, hogy néhány modern szabadkőműves ceremónia kommentárjában történik utalás a megistenülés tanára, az *exaltatio*-élmény egyéni megtapasztalásáról viszont nincs tudomásunk a tizennyolcadik századi Angliából.³⁹ A páholytagok naplóiban, jegyzeteiben eddig erre korabeli utalást nem találtunk.⁴⁰ A bizonyíték hiányából viszont nem feltétlenül következik a jelenség megtapasztalásának nem-léte, hiszen az élménybeszámolók ritkák más heterodox vallási tapasztalat esetében is.

Dolgozatunkban azokat a hiányzó láncszemeket kerestük, amelyek összekötik a 17. századi angol-skót szabadkőművesség hermetizmusát a 18. század végi francia és német rituálék egyértelmű hermetizmusával. Láttuk, hogy vannak a hiányzó elemekre utaló jelek, azaz, a hermetikus tradíció bizonyos elemei valószínűleg tovább éltek a felvilágosodás korabeli angol maszonéria egyes szertartásaiban, bár a direkt hatást, kölcsönzést bizonyítani nem lehet. A hermetikus és maszonikus tradíció hasonlóságai mellett az alapvető különbségeket is igyekeztük megvilágítani. A Szőnyi-féle *exaltatio* doktrína fontos módszertani eszköznek bizonyult a heterodox maszonikus ceremóniák elemzésénél is, mivel segítségével összehasonlíthattuk a hermetikus és szabadkőműves értelemben vett *exaltatiót*.

³⁸ 1816-ban Hollandiai Frigyes az általa istenkáromlónak talált rózsakeresztes rituálé miatt mondott le a nagymesteri posztjáról. Számos anglikán lelkésznek is hitbéli konfliktust okozott a rituálén való részvétel, egy részük ebből kifolyólag szakított is a maszonériával.

³⁹ Vö. Peter Maxwell-Stuart, „Entering the courts of heaven: rituals of initiation in late antiquity” c. előadás a „Seeking the Light Freemasonry and Initiatic Traditions” c. konferencián. Canonbury Masonic Research Centre, London, 2005 november 5-6. Manly P. Hall amerikai okkultista filozófus a „magas” fokokat az Istennel való misztikus egység megtapasztalása színtereinek tekinti. Rosemary Ellen Guiley szerk., *Harpers's Encyclopaedia of Mystical & Paranormal Experience* (New York: HarperCollins, 1991), 218 (freemasonry címszó).

⁴⁰ Az általunk ismert legkorábbi referencia a Szőnyi-féle értelemben vett *exaltatióra* egy 1835-ben publikált amerikai regényben található, melynek szerzője beavatást nyert a már említett Királyi Boltív fokozatba. Daniel P. Thompson, *The Adventures of Timothy Peacock, Esquire, or, Freemasonry Practically Illustrated: Comprising a Practical History of Masonry, Exhibited in a Series of Amusing Adventures of a Masonic Quixote* (Middlebury, Vt: Knapp and Jewett, 1885 [1835]), 148–150.